

MAJA RAMSTEN

Intervjuad av Ina Sjögren den 14 april 1984.

Idag så är det den 14 april 1984 och jag är hos Maja Ramsten, och du har ju skänkt till Svedvi Hembygdsförening, Hallstahammar, en kamera och annan ateljéutrustning. Kan du berätta vad den består utav?

Ja, det är en gammal kamera som är sen början av 1900-talet, och den har jag använt för att ta porträtt. Den är ju väldigt klumpig enligt dagens mått. Det var ett stort trästativ och själva kameran är det ju trä i. Så är det då en stor bälg.

Ja, så var det med ett svart skynke också, kommer jag ihåg.

Ja, just ja.

För det har du stått under.

Ja, det har jag gjort (skratt), och så är det, för plåtar då, kassetter.

Var det glas, eller vad var det för...?

Ja, i början var det glas men sen blev det film som man satte in i plåthållare. Det fanns film i samma storlek som glasplåtarna, och de satte man in i plåthållare med kanter så att det var bara att skjuta in dem med filmen i dem.

Men hur fungera' det då när det gällde ljuset, som är så viktigt nu, och belysning och sånt där?

Ja, det måste man ha förstås (skratt), det var elektriskt ljus man hade som belysning och så fick man exponera de där olika, det berodde ju på vad man hade för belysning och likaså vem man fotograferade, så fick man sätta belysning som passade efter utseendet.

Ja, jag förstår det efter att ha fått så bra fotografi (skratt). Men vad hade du för... Nu har man blixtar och sånt där, men vad hade du då när du skulle förtydliga ljuset?

Ja, det var spotlights extra sidbelysningar och sånt där, och så var det allmänljus och det hade man i taket, och det var en stor ramp med fyra stora lampor i.

Jaha, tog ni på tid eller?

Ja-a, det exponerades på olika tider då.

Ja, jag är lite grann dåligt insatt i det här – men hur fungerade det till exempel om du tog kort på barn?

Ja, man hade ju en sån där gummiboll, vet du, och tryckte på i den där gamla kameran, och då var det väldigt noga att de satt stilla – och då fick man ju leka med barnen, man hade någonting som de satte sin blick på och så exponerade man. Då fick man vara kvick förstås.

Ja, och så måste man väl vara lite psykologisk så att säga, för att kunna få fram det som du, konstnärligt sett, ville ha fram ifrån ett ansikte?

Ja, det är så att man får lov att låta barnen gå ett tag så man ser vad de är på för humör – och är det så de är bortskämda och lite blyga och sådär, då får de gå och lalla lite i ateljén tills de blir lite bekanta med omgivningen, och sen får man försöka att...

Då gäller det att passa på då?

Ja-a.

Jo du, hur... När kom du in...? Hur kom du in på den här fotobanan, och vilket år var det?

Jaha, det var den 4 april 1924. När jag hade slutat skolan så skulle jag egentligen in på seminariet, för jag ville bli lärarinna, men då var jag bara 15 år och jag kunde inte komma in på seminariet förrän jag var 17. Då fick jag se en annons i tidningen om att de ville ha en elev till fotoyrket. Då tänkte jag "jag ska ta och prova på det där och se vad det är", under tiden jag väntar på att bli 17 år (skratt), men jag tyckte det var så trevligt så att jag stannade kvar och blev väldigt intresserad. Yrket ska ta fyra år att lära sig. Det tyckte jag lät väldigt lång tid, men jag stannade nio och ett halvt år på samma plats.

Och vilken fotograf var du hos då, då?

Det var en väldigt skicklig fotograf, jag tror nog en av Sveriges skickligaste fotografer, han kunde allting inom det fotografiska. Han hette Karl Johan Stenhardt, i Linköping. Han var väldigt fordrande och sträng – men duktig. Vi fotograferade allting, vi fick vara med om alla möjliga sorters fotograferingar. Vi hade silverutställningar och vi hade oljemålningar och...

Det är väl rätt svårt att fotografera?

Ja, kristall och sånt där fick vi också fotografera, det var någon i Mjölby, tror jag, som hade sån där kristallfabrik. Sen hade vi en hattfabrik i Linköping (skratt) och det skulle de ha kataloger till olika hattar som skulle säljas då, och det fotograferade vi också.

"Vi" – var du med på det där?

Allting! Jag var med på alla fotograferingar.

Så du tog fotografier?

Nej, jag var med och tittade så länge jag var elev. När jag varit ett par år så fick jag väl börja att ta lite porträtt i ateljén, men annars så fick jag ju gå in i mörkrummet och lära mig att framkalla först och främst, och kopiera, innan jag fick arbeta självständigt i ateljén.

Men var ni utanför stan, åt olika håll ?

Ja, vi gjorde all fotografering utomkring, grupper, bröllop och allt möjligt som fotograferades förr. Ja, de fotograferade sig även när de förlovade sig och i den där stilen – sånt existerar ju inte nu.

Fick ni komma i kontakt med om någon betydande person i närheten, konstnärer och sådana där, för att fotografera deras arbeten?

Ja, "Folke Filbyter" invigdes ju på Stora Torget i Linköping. Det fotograferade vi ju.

Vem var konstnären till det?

Det var Carl Milles.

Jaha, oj då.

Och det skulle vara på kvällen som den skulle invigas, och det var ju jättesvårt med de möjligheterna man hade på den tiden, och då hade min chef ställt upp en 18 x 24-kamera. 18 x 24 var formatet, och det var glasplåtar. Och så skulle vi smälla av en blixst då, framför den där stora fontän' (skratt). Den var ju jättestor, och det var en sån där magnesiumblixst och det var svårt att beräkna hur mycket det var. Men han hällde på rätt mycket pulver och sen så tände jag den där, och det lät som ett kanonskott över hela Stora Torget (skratt) – men vi fick ett väldigt fint resultat. Och sen stod Carl Milles och Werner von Heidenstam och så en grevinna Alice von Trolle som hade hand om en välgörenhetsförening som hette "Östergötlands Barn", i profil så vi fick med dem också, på ett podie, när vi tog den här bilden. Den blev jättefin, de sålde den som vykort sen.

Har du någon bild själv utav det?

Nej tyvärr.

Och ingen har skänkt dig någon ännu?

Nej.

Har du försökt att spåra upp den?

Nej, det har jag inte gjort – men när man var så där ung då tänkte man inte på vilket värde det hade, att spara såna där saker.

Nej, det är nog så riktigt det förstås. Men då var det mycket folk där, det var väl en folkfest?

Oh ja, det var packat med folk, så det var snören runt omkring där så de fick inte gå fram, ända intill, men vi hade fått en särskild plats att stå på.

Var det musikkår och sånt där?

Jadå, det var det förstås.

Det var landshövding och lite grann sånt där?

Jag kommer inte ihåg riktigt vem det var som pratade, men det var väl Carl Milles själv.

Ja du, Maja, jag förstår det har varit en hel del, du. Men när det gäller det här foto –för det är ju inga lättillgängliga saker, man måste ha både blick och hand och förstånd och sådär, sagt, men sen kom du till Hallstahammar då?

Ja-a, men det hade ju hänt mycket i Linköping innan, jag var ju där nio och ett halvt år.

Hur länge var du elev? Fyra år sa du?

Ja, fyra år var yrkesutbildningen, men då var jag ju inte elev hela tiden för jag utförde ju kopieringen ett par år.

Så det var i samma firma hela tiden?

Det var i samma firma hela tiden, i nio och ett halvt år. Så jag fick ju vara med om väldigt mycket, allt som hände när det gällde polisen och allting.

Och så var det väl en del för pressens del också?

Inte där, de hade särskilda fotografer. Tidningarna hade egna fotografer. Det var ju också mycket slott runt omkring där, som vi var ute på, och fotograferade interiörer av.

Och människorna på slotten också, vad de hette?

Ja-a, det hände väl också. Bielkes på Sturefors till exempel, de var ju med på bilderna, för de skulle ju visa vem det var som ägde slottet för tillfället.

Men var det inte så också att det var rätt ovanligt att en kvinna var inne i det här yrket?

Inte som biträde.

Nej, inte biträde men som fotograf nu, för du blev väl, kan man väl säga, när du gått din elevtid då gjorde du gesällprov kanske man kan kalla det för (skratt).

Ja, men sen var jag då biträde i den här ateljén. Så jag skötte kopieringen.

Så du lärde dig den biten ordentligt också då, för i och med att du hade så sträng chef så såg han väl till att det blev noggrant.

Ja, och så som en som Milles då, professor Milles, det var ju väldigt noga med hans bilder. Han hade ju affärer med Amerika, vet du, och han skickade bilder av alla reliefer som var kring den där "Folke Filbyter", och då skulle det kopieras på dagen. Ringde han på morgon' från Stockholm så skulle bilderna gå med nattåget till Stockholm, så då var jag tvungen att släppa allt annat arbete och bara göra det, åt honom.

Ja, det var ju väldigt väsentligt förstås, för hans del också.

Ja, det var en fin kund också.

Det förstår jag. Så du träffade honom personligen?

Jadå. Han var väldigt trevlig. Och inte nå' överlägsen på något sätt. Han förklarade hur han ville ha bilderna och så blev det jag som fick lov att kopiera dem, därför att han hade talat om för mig hur han ville ha det kopierat.

Men du, skiljer det mycket då, den kopieringen som du fick uppleva som elev och den i dagens läge nu när du har ett långt fotografliv bakom dig?

Jaa... Du vet att det var så väldigt viktigt med de här relieferna som han hade, olika skeden, som hade hänt, som Werner von Heidenstam som har skrivit den här "Folke Filbyter" – och då, varje detalj där, det var digerdöden och det var alla möjliga saker som han hade nämnt i sin bok. Så skulle varje detalj synas ordentligt, både skuggor och dagrar. Han skulle ha fram reliefen i bilden.

Och det var väl svårt kan man förstå?

Ja, de var väldigt jobbiga att kopiera.

De här bilderna av Milles, de kom in i Heidenstams böcker och så?

Nej det gjorde de inte, för han hade redan skrivit det här, så att Milles hade gjort den här skulpturen efter Heidenstams bok.

Där var du då nio år – vart kom du sedan då?

Han blev ju hovfotograf, min chef, och han var och fotograferade hos prins Eugen, i hans ateljé som han hade i Östergötland – det var i Örberga, och gården hette Örgården. Där fotograferade han honom där han stod vid sitt staffli och gjorde de här berömda oljemålningarna, "Molnet" och sådana där. Det var uppsatt där, så att det kom med på bilden.

Så att du var med då, fick vara med då?

Ja, jag fick kopiera.

Du hade blivit specialist på kopiering till sist då?

Ja.

För det var väl en väldigt viktig bit i utbildningen?

Ja, han var väldigt noga. Han rev sönder många bilder innan han godkände dem.

Ja, jag förstår det, de där gamla, de ville ha det allra bästa möjliga utav det hela.

Ja, men jag fick en gedigen utbildning där.

Vad sa du att han hette?

Karl Johan Stenhardt.

Var han ifrån Linköping eller...?

Nej, han var ifrån Småland, ifrån Tranås egentligen, men han hade en utbildning i Stockholm. Och så läste han ju så mycket om allting. Han satt ju alltid och studerade alla böcker som kom ut, om fotografering och försökte sig på allting, gjorde väldigt flotta saker.

Kom han till Stockholm sedan?

Nej, han var kvar i Linköping ända till slut. Förra året dog han. Levde rätt länge.

Men hur blev det sen då? Fick du egen ateljé sedan, eller?

Nej. Sen så kom den här seriefotograferingen till Sverige och det var en dansk uppfinning och hette

Polyfoto. Då tog jag anställning hos dem. Det var privata människor som öppnade de där Polyfoto, för att...

I Linköping?

I Linköping, ja. Yrkesfotograferna gillade inte det där, de tyckte att det där var ingenting som yrkesfotografer skulle ha med att göra, en seriefotografering. Det tyckte de inte var någonting. Belysningen var konstant, förstår du, så den satt fast, för det skulle va' samma exponering på hela den där serien.

Allting?

Ja. Det var ju en 13 x 18-plåt man fotograferade, 48 bilder på en 13 x 18-plåt, och då skulle belysningen vara lika på alla. Samma exponering hela vägen, och då vevade man den och så slog det ned varje rad, när det gått en rad, och så var det åtta rader då. Så var det sex i bredd då.

Då fick man sitta i samma position då, eller?

Nej då, man fick vrida på sig. Man kunde sluta att veva, vet du, och ändra på dem – men det där lärde jag mig nere i Malmö. Jag var nere på kurs där. Då fick man lära sig positiv retusch. Det hade man ju bara iprickning annars, på de här porträtten man tog med den här stora kameran, för att retuschen gjorde man på plåtarna.

Jaså, direkt på plåtarna?

Ja, innan man kopierade dem, det var väldigt svårt att lära sig. Man fick lov att vara väldigt lätt på handen.

Och rätt styrka i ansiktsljus. Då var det gråskala till svart då?

Ja, det var svartvitt. Sen kunde man ju bruntona bilderna också, men...

Hur är det med den där bruntoningen. Håller de sig?

Ja, de håller sig bättre än svartvita. Om en svartvit bild inte är riktigt sköljd och fixerad då blir den fläckig och försvinner.

Jaså, det är därför de blir så fula?

Ja-a, men om man bruntonar en bild då måste den vara väl sköljd annars går det inte att bruntona den, och då tar man bort allt silver i bilden och...

Så det är silvret som förstör...?

Nej, det är inte silvret som förstör utan det att de har inte sköljt bort fixeringen. Men sen, vet du, så var ju fotograferna tvungna att skaffa sig de där serieapparaterna – för det blev ju så populärt så de fick lov att ha båda delarna.

Både och?

Både porträtt, för de var ju en del som ville ha serie, och då kunde de inte neka om de kommer in och säger "Jag ska ha ett Polyfoto". Det var inte Polyfoto då, utan då var det andra seriekameror som hade kommit fram, för att konkurrera med det här Polyfoto.

Var det dyra saker då på den tiden?

Näe.

Jag menar själva apparaterna och sånt.

Apparaterna – de här första som kom ut – de var väldigt dyra, och sen hade de en inregistrering i apparaten så de fick betala licensavgift till Danmark, för varje bild de tog (skratt). Så att av de där 2:50:- fick de betala någonting på 38 öre, eller någonting, i licensavgift – och det blev instämplat i apparaten så det fick skickas in varje månad. Men så blev det ju inte med de här andra seriekamerorna sen, som fotograferna köpte.

När upphörde det här då, den första omgången, de här danska. Kommer du ihåg det?

Ja, de höll ju på i flera år innan fotograferna börja'. Början av 30-talet kom det till Sverige, Polyfoto. Sen gifte jag mig ju med Elis och flyttade till Hallstahammar.

Och vilket årtal var det?

Han åkte upp 1934 och vi gifte oss i januari –35. Och på hösten sedan var det en som annonsera' efter och ville ha någon som förestod en affär som hade gått i konkurs här, som han fick lov att överta, och det var David Eriksson som hade Davids Foto i Västerås – och då anställde han mig där, att förestå den där affären. Så fick jag löfte att när jag tyckte att jag kunde överta den så fick jag göra det.

Var låg den?

Den låg här på Köpmangatan, hette det då. Nu heter det Skolgatan. Men 1935 då hette det Köpmangatan. För du vet – alla affärer låg ju här, efter Köpmangatan då. Den låg på samma ställe som min efterträdare fortfarande finns kvar på. Det var elektrisk affär – jag menar från början. Sen började han att fuska i fotografyrket. Det blev ju inte särskilt bra.

Kunde han inte yrket då?

Nej, inte alls, utan det var något han hade tagit sig till med för att affären inte gick så bra. Men så gjorde han konkurs och då var den här David Ericsson tvungen att överta det där och då ville han ha någon som tog hand om det, för han hade ju sin affär i Västerås.

Jaha, så då tog du över där då?

Ja, 1942 så fick jag överta den – och då börja' jag med serie också. Annars hade jag använt den här stora kameran hela tiden.

Som vi fick till Svedvi Hembygdsförening, ja.

Ja, så då använde jag båda kamerorna. När jag tog brudpar och sånt där så tog jag alltid en serie också, och så hade jag tagit porträtt först då, med den här stora kameran.

Jag kommer ihåg när vi kom hit –45. Vi gick och tittade på dina bilder, det var så fint och skört och tjustigt så man fick en väldig känsla att du kunde ditt jobb och du kunde ta fram de goda idéerna.

Ja, jag hade ju lång utbildning, vet du, så det är klart att jag kunde mitt yrke.

Och det är många porträtt man har sett nålats upp i skyltfönstret som du har.

I en familj har jag fotograferat fyra generationer – och de heter Hahre. De äldre Hahre och så deras barn och barnbarnsbarn.

Ja, det är under 40 år hördudu, det är inte dåligt.

Det är mera, 47 år, har jag hållit på.

47 år? Ja men det är väl roligt när du ser att de kommer tillbaka, släkterna sådär?

Ja. Det hände att många som har flyttat ifrån Hallstahammar, när de var hem och hälsade på sina föräldrar, att de kom in och fotograferade sig hos mig – det var väldigt roligt.

Ja, det såg man i tidningen . Det var ju alltid foto då, då stod det Maja Ramsten.

Sen hade jag all fotografering i Hallstahammar. Det var ju lite marigt i början då när jag börja' här i Hallsta, för de visste ju inte vad jag gick för, och jag ville ju ha lite skyltbilder som jag hade gjort och som skulle visa vad jag kunde. Men då var de lite skeptiska och jag bad att få fotografera en flicka som jag tyckte såg bra ut och hade snygga kläder,

men då ville inte mamman ge sin tillåtelse till det. Hon hade en fjäder i hatten och såg så käck och trevlig ut och väldigt snygg kappa och jag tänkte ”henne ska jag fotografera” så ser det ju lite klatschigt ut. Men det fick jag inte, utan sen tog jag väl släktingarna som jag hade här i Hallstahammar. På Elis sida fanns det ju många.

Vi stannar kvar vid den där flickan med fjäder i hatten. Jag tror inte det blev avslutat precis där, den där fotograferingen, heller?

Nej, sen när jag hade satt ut de här bilderna som jag hade tagit, då kom de och bad att jag skulle fotografera den sen.

Jag kommer ihåg att det var något i samband med det där. Men hur många invånare var det då i Hallstahammar?

Ja, det var inte 3000 invånare, men jag trodde jag hade kommit till Sibirien, för vi bodde i en villa borta på Trollebo. Det fanns fyra villor där då, och vi fick en lägenhet där i en nybyggd villa. Och Elis arbetade ju med musikkåren varje kväll, för de kunde ju inte noterna, en del. Så han fick jobba väldigt – och så lördag och söndag då var han ute och spelade dansmusik, jag satt ensam och jag var 25 år då. Så mitt första år i Hallstahammar var inte så roligt, innan jag fick börja med mitt yrke. Jag kom i januari och fick inte börja förrän på hösten.

Men kommer du ihåg något hur det var inrett i en lägenhet från den tiden?

Menar du ateljén eller?

Nej, i hemmet också. Det var ju rätt väsentligt hur det såg ut. Hade ni elektriskt? Ja, elektriskt hade ni väl, begriper jag, med Bult-fabriken i närheten.

Oh ja, vi hade till och med badrum i källaren. Det var väldigt modernt det – toalett och badrum i källaren.

Men hade ni vedspis där uppe i köket då?

Det fanns vedspis, ja. Sen hade man fotogenkök ser du, det fanns inte elektriska plattor då inte. Men sen var jag tvungen att flytta fram till affären när jag tog den – för jag hade ateljén ihop med bostaden, innanför affären.

Hur fungerade det?

Jo, det var ett stort rum som var bostad, och det delade vi av då, så jag hade spaljeer för fotografiska grejerna och så var det privata möbler för övrigt. Det blev två rum och kök då, och en stor hall. Och hallen använde vi som mottagningsrum också –

man hade inte så stora pretentioner på den tiden, för lägenheterna var inte så stora som de är nu. Det var rätt svårt om arbete också, för folk, på 30-talet.

Det var det ja. Men hur såg den här gatan ut då, utanför ateljén här?

Ja, det var ju de här gamla husen som de tyvärr har rivit nu.

Det var mycket hantverkare då?

Javisst, det var skomakare och tapetserare, hade vi ju här i Hantverkargatan – eller i Lidbecksgatan, hette det. Så hade vi ju, på Hantverkargatan med urmakare och blomsteraffär, opptill där, som låg i närheten av Köpmangatan då, och manufakturaffär...

Vad hette han?

Manufakturaffär det hade Pettersons, Calle Pettersson, och så de här systerarna, Norrström och Hellqvist hette de.

Ja, Calle, han hade väl också livsmedel...

Och sen var det Nils Eklund... Herrekipering och damekipering. Där var det mjölkaffär och fiskaffär i källaren också.

Ja, det kommer jag ihåg, man var där och köpte fisk, då gick man ned en trappa ned.

Ja, alla affärer låg här. Konsum låg ju längre ned på Köpmangatan, åt järnvägen till.

Åt järnvägen till, ja, det som nu är Wählbergs Tryckeri.

Och så var det bostäderna till järnvägsarbetare, de låg mittemot där.

Men du, var det inte ett café också, eller vad var det för någonting som låg där?

Jo, det var där tobaksaffären ligger. Där bredvid var det ett café – det fanns tobaksaffär men det har varit många firmor efter den tiden som det var café. Det var Gelander som hade caféet. I trädgården där hade han servering också, på somrarna. På andra våningen i det där huset så hade han också servering.

Men du, Knektbacken där, det var ju ett väldigt fint område, för där finns ju fornminnen.

Ja, det får man inte förstöra i alla fall.

Nej, det är som det är det, men de har ju varit och krattat och snyggt till varje vår – hur är det med det nu för tiden?

Ja, det fortsätter de med. Pensionärerna brukar göra rent där.

Det är en liten idyll. Det är ju mest björkträd som finns där på kullen.

Ja, det är det, lövträd. Och så låg Upplandsbanken där i det där gamla huset.

Ja! Rätt roligt hus, med lite utsmyckningar..

Ja, men det är nyligen rivet det. Och där har scouterna hållit till också, nu efteråt, och en tandläkare fanns det på andra våningen – det var Ydström. Han bodde där också. Och sen var det prästen Rylander som bodde där uppe förut.

Ja, Rylander ja. Men du, var det inte något missionshus eller vad var det, i det där området nere vid järnvägen?

Jo, men det ligger på samma ställe fortfarande. Det är ombyggt det. Och det låg en skola där nere vid järnvägen. Där hade de såna här stora kaminer och eldade – det var varmt, väldigt, långt fram och så var det kallt där bak.

I klassrummet (skratt)?

Ja.

Det har blivit en hel del förändringar, sen du kom hit.

Ja, det är klart. Vi hade – jag måste berätta – när jag fotograferade åt polisen, en gumma som hade gått bort sig, och som hade frusit ihjäl. Så hittade de henne och så ringde de efter mig på en gång. Det var i den här så kallade ”Finkan” nere vid Järnvägsgränd, som de hade de lagt in henne. Där de brukade ha berusade karlar, där hade de lagt henne på golvet och där skulle jag fotografera henne. Då fick jag lov att ta en sån här 18 x 24-kamera som hade vidvinkligt objektiv, för det var så trångt så jag har inte kunnat fått med henne på bilden annars om jag inte haft den där kameran. Och poliserna gick därifrån, för de hade polisstationen i ett annat hus. Så jag var ensam inne i den där finkan, och rätt som det var började gumman att tina opp, isen knastrade och jag hoppade högt (skratt), jag trodde det hade blivit liv i henne.

Ja, tacka för det (skratt)!

Men jag fortsatte väl att fotografera, och behärskade mig, men när jag kom hem då grät jag.

Jag fick en chock. Det såg så ynkligt ut. Hon låg där utan skor och så hade hon håll på stortån på strumpan – och jag tyckte det såg så eländigt ut.

Det såg så ensamt ut, förstås.

Ja. När jag kom hem då skulle jag äta, men det gick inte.

Nej, det förstår man. Jag kommer också ihåg en gång, det var massor med år sedan, på hotellet, Brukshotellet, i något festsammanhang...

Ja, men du, det var nog Bultlokalen före Brukshotellet – för Brukshotellet byggdes ju senare. För alla fester hade de oppe i Bultlokalen...Tjänstemannafester hade de där, och maskerader hade de – allting skulle fotograferas. Du vet att förr så skulle det ju vara fotograf, och då ringde de på mig, men numera så har de ju så mycket fina kameror själva som de har köpt, så att det är inte så mycket hemfotograferingar nu för tiden.

Det är inte det?

Annars, vet du, så fort någon fyllde 50 år så skulle man hem och fotografera dem med blommor omkring sig. Det förekommer inte nu, utan de tar några bilder själva nu, med sina kameror. Du vet de här kamerorna är ju väldigt lättskötta med inbyggda blixtar och sånt där, så att det är ju lätt för dem att fotografera. Så det är borta.

Men det blir mest i färg förstås. Vad säger du om det?

Tyvärr tar de ju färg för det mesta. Det är ju en period som de har hållit på med färgen, och den försvinner ju så småningom – så de bilderna kommer inte att bestå. Men de har börjat nu att ta svartvitt igen, för det har pratats så mycket om, i radio och TV, att man ska ta svartvitt ibland därför att färgen inte består.

Men du håller lite grann på bruntoningen, du.

Ja, jag håller på med det sen, ända sen lång tid tillbaka, och det tycker kunderna om.

Ja, de tycker att det blir mer bestående, kanske?

Ja, det är det. Den är alltid hållbar, det försvinner aldrig, och den är ju vacker också.

Ja, den blir mjuk och mera avrundad på ett sätt.

Ja, det gör den – det blir inga mörka skuggor heller.

Jag vet ju också att du har tagit en hel del bilder av skolklasser, och framför allt konfirmationsbilder.

Ja. Förut fotograferade vi ju alla skolklasser, och sen likaså konfirmander – men sen så började de med de där kartorna i skolan också. Förr var det gruppfoto som man tog. Men sen började de med småbilder – och de frågade aldrig, varken Olle Ericsson eller...

Han var fotograf här också?

Ja, det var en som kom till på senare år. Och då begärde de inte prisuppgifter av varken mig eller Olle Ericsson, utan de tog fotografier utifrån och det tyckte vi inte var rättvist, för vi hade ju pryölever åt skolan, och då skulle de naturligtvis ha gynnat oss och låtit oss fotografera skolbarnen.

Ja, man tycker ju det – och ni hade ju samma utrustning som de andra?

De andra var ju roligare också, för att där ser man hur de var klädda förr i världen och så där. Såna bilder är ju mycket trevligare att ha kvar.

Ja, och det var lika med konfirmationerna?

Konfirmation? Nej, de tar fortfarande gruppbilder. Men nu har de de där kåporna, så nu är ju alla lika klädda.

Ja, det berättar inte om nutiden precis då heller, med kläder och sånt?

Nej, det gör det inte. Du vet att förr skulle du ju överglänsa varandra med klänningar och blommor hade de ju också. Det är också borttaget, för konfirmander. Hela famnarna fulla med blommor, hade de, när vi skulle fotografera. De såg ut som små brudar. Hellånga klänningar kom de i.

Föreningslivet och sånt, var du ute där och fotograferade också?

Ja, vi fotograferade allting. Vi var i Kanthal och Bultfabriken och Bruket också, allting fotograferade vi.

Och pressen då – hur många tidningar hade vi här?

Vi hade Folkbladet och så Länstidningen.

Så du hade jobb på bägge tidningarna där då?

Ja, det hade vi. Sen, så småningom, vet du, så fick de lov att fotografera själva, så de skaffade kameror till redaktörerna. Men så framkallade vi ju åt dem ibland. Det var bråttom att få fram bilderna, men det kunde de ju inte göra, för de hade inga mörk-rum. *Jaha. Vilket år var det, kommer du ihåg?*

Det kommer jag inte ihåg.

Det var väl han, Karlsson, som var på Läns-tidningen?

Ja, det var det. Då var de här också, på Köpman-gatan, båda tidningarna. Folkbladet var i samma hus som vi och Länstidningen var där järnaffären är nu.

På den tiden – jag menar nu på 30-, 40-tal, så fungerade också skolan nere vid järnvägen?

Javisst. Våran dotter har gått där. Fyra år, gick hon där, sen började hon i Västerås.

Berit?

Ja. Sen började hon i flickskolan i Västerås, då fick man betala bussresa och terminsavgift, alla böcker – inte så mycket som ett radergummi fick de, pennor och mat.

Hur mycket fick de betala per termin då, kommer du ihåg det?

Jag tror det var 40 kronor.

Jaha – men det var mycket pengar på den tiden.

Det var mycket pengar då ja, och så resorna, vet du, också. Det var inget subventionerat.

Men var det tåg eller buss?

Det var buss, landsvägsbuss – men det fanns tåg också, rälsbuss.

Men det var smidigast med vanliga landsvägs-bussen?

Ja, det gick skolbussar, kan man säga, för det var många som åkte till Västerås och gick i skolan.

Jaa. Men är det då någon särskild episod som du kan dra dig till minnes i all hast här, genom din fotografering, mer än det här då du var i iskalla boden?

Ja, det var otäckt (skratt). Man fotograferade ju profil och ankomst åt poliserna, alla förbrytare som de tog här omkring. De kom till ateljén, och då hade de direktiv med sig, och så hade de handbojor på sig när de kom. Och så var det en, kommer jag ihåg, som inte ville bli fotograferad, han satt och skakade med huvudet hela tiden. Då gick konstapeln fram och gav honom en örfil (skratt), och så satt han still sen, så vi hann och ta.

Så det var unga pojkar?

Det var unga pojkar ja.

Jaha, så du har upplevt en hel del?

Ja, det är klart, det blir det ju, när man har ett sånt här yrke – men det är intressant. Jag har aldrig tyckt det varit tråkigt.

Men disponent Kantzow som var på Bultfabriken, han var ju en betydande person här, var du hemma hos honom eller var han opp till dig?

Jadå, jag fotograferade där hemma hos honom också, hans senaste fru som han hade...

Jaha.

När de hade barndop där, Jarl von Kantzow...

Jarl von Kantzow, ja, just ja, han är stora karln, han är ju man nu, kan man väl säga.

Ja, jag har träffat honom nu, som äldre.

Jaså?

Ja, de gick mycket i affären när han var i skol-åldern.

Han var intresserad utav...?

Ja.

Och så disponent Agrell också?

Jaha då, jag har varit hemma hos dem och foto-graferat interiörer där, innan de flyttade från herr-gården.

Ja, det var väldigt vackert där.

Ja, det var vackert.

Jaa. Och hur många disponenter har du upplevt? Det var väl den här disponent Nathorst också?

Nathorst också, ja, och Nordström och de här också.

Nordström – men det var Kanthal det, va?

Han flyttade till Kolsva sen.

Han flyttade till Kolsva, ja, så att du har haft kontakter där också? Jobbat åt dem också då?

Ja.

Det är en bild ifrån Butfabriken, jag undrar om det var du som har tagit den? De var uppställda, både arbetsledare och massor med folk.

Nej det var nog tidigare det. Då har de väl de här knallhattarna på huvudet. Är det inte den bilden du menar?

Ja, det var nog någon utdelning av medaljer eller någonting sånt där, men det var före din tid?

Det var före min tid, ja. Men sen, alla jubileer de har haft, har vi ju fotograferat.

Ja, jag menar det. Det har du varit med då?

Ja, så det ligger i arkivet.

Hos er då?

Nej, det har ju Bulten i sitt arkiv.

Så där kan man komma åt dem att titta på, om det är så – och det var lika med Bruket också?

Sen var jag oppe i Ramnäs och tog deras jubileum. Det var många roliga bilder där.

Var du med på lancashiresmederna, sista svängen de hade i Ramnäs, och fotograferade dem?

Inte jag, men min make Elis. Han hjälpte mig ibland, att ta tidningsbilder.

Så din make Elis kom in i yrket också då?

Ja, ett tag, men sen blev han ordinarie i skolan. Han blev ju musiklärare. Sen har jag haft anställda

Du har haft en hel del anställda ja, det stämmer det.

Jag hade en man, och så hade jag en kvinnlig, då när det var mest att göra och jag var ensam på orten – sen kom det en fotograf till, vet du. Det var den här Ericsson som jag nämnde förut.

Ja, just det. Men hur är det nu för tiden? Finns det bara din efterträdare här, eller...?

Nej, Expert har ju också en fotograf. Så att det är två.

Två inom samhället – är det lagom tycker du?

Det är klart, det är väl mest att göra här nere, för att vi gör väl mest porträtt här.

Ja, det fordras en annan utbildning kanske, med mera bredd.

Ja, jag har ju slutat nu.

Vad heter din efterträderska?

Hon heter Barbro Andersson – hon var ju en lång tid hos mig. Jag räknar med nio år, men hon gifte sig ju och fick barn emellan och sånt där, så hon gjorde uppehåll flera omgångar – men hon var väldigt duktig. Fast jag har inte slutat riktigt än, för jag håller på att retuscherar lite grann åt henne (skratt) – det är svårt att lägga av, fast man är gammal.

Ja, gammal och gammal – det beror på hur man är i själen det, vet du (skratt), så det kan man inte märka av att du är. Så länge jag har känt dig, hur länge är det? Vi kom hit –45, så det var väl, ja, omkring –47, –48. Jag tycker du har inte ändrat dig så mycket – jag säger det inte för att vara artig, vet du, men...

Vad snäll du är.

Nej, det ska du inte tro (skratt).

(skratt)

Avskrivet från bandinspelning i januari 2008 och bearbetat av David Lunde.